

CATALUNYA A L'EXILI

EDICIÓ A CURA DE
MONTSERRAT CORRETER I FRANCESC FOGUET

Memòria del Segle XX - 25

CATALUNYA A L'EXILI

DOMÈNEC GUANSÉ

EDICIÓ A CURA DE
MONTSERRAT CORRETGER I FRANCESC FOGUET

Cossetània
EDICIONS

Aquesta obra ha estat editada amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Primera edició: novembre del 2013

© del text, hereus de Domènec Guansé
© del capítol introductori, Montserrat Corretger i Francesc Foguet

Director de la col·lecció:
Josep M. Figueres Artigues

Membres del consell assessor:
Ramon Alberch, Albert Balcells, Joaquim Ferrer, Antoni Furió,
Eugeni Giral, Jordi Planes i Sebastià Serra

© de l'edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6 – 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91 • Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Arvato Services Iberia

ISBN: 978-84-9034-212-1

DL T 1517-2013

UN PERIODISTA EXCEPCIONAL DE L'EXILI CATALÀ¹

Després d'un període d'aprenentatge que el dugué a un llarg exercici del periodisme cultural —com a crític literari i teatral— fins al 1939, i, a partir del seu exili, primer a França, fins a la fi del 1939, i després a Santiago de Xile, des del gener del 1940 fins a l'abril del 1963, l'escriptor Domènec Guansé es dedicà —com ja havia fet durant la guerra i la revolució— a projectar ideologia política i social a través del periodisme. Ho féu, naturalment, en consonància amb els seus criteris culturals. O, dit d'una altra manera, s'afanyà a fer difusió de la producció cultural catalana —sense solució de continuïtat entre l'exili i l'interior— i de les seves idees polítiques —catalanistes i democràtiques, veritablement— amb una coherència i una força tan remarcables que aquesta seva funció didàctica continua vigent i efectiva.

Per aquest motiu, és bo de revisar i rellegir els seus articles d'exili, en què parla dels temes polítics, socials, artístics i culturals candents en aquella Catalunya ocupada políticament o condemnada a la diàspora, però amb una comuna voluntat de represa. Aquesta és la intenció de la present antologia: oferir al públic, reunides per primera vegada, una selecció de les peces periodístiques d'exili més representatives de Domènec Guansé,

¹ Aquest treball s'inscriu en el Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana de la Universitat Rovira i Virgili (GRILC, 2009 SGR 644) i en el Grup de Recerca en Arts Escèniques de la Universitat Autònoma de Barcelona (GRAE, 2009 SGR 1034).

lúcides i encoratjadores, en les quals traspuja la seva ideologia sobre el catalanisme. Es tracta de textos molt llegidors en què es fa visible la unió entre l'actuació política i la cultural, i en què podem trobar respostes vàlides avui en dia. En aquest articulisme, escrit lluny de la pàtria geogràfica, Guansé hi sabé incorporar un guiatge constant i engrescador, en virtut del qual vida, art i política s'impulsen mútuament. Quan l'exili també és pàtria moral, aquestes interrelacions són inevitables.

Als vint-i-vuit anys, l'escriptor Domènec Guansé, nat a Tarragona el 1894, es traslladà d'aquesta ciutat, on s'havia iniciat en el periodisme i la literatura, a Barcelona, per treballar-hi com a periodista cultural i formar-s'hi com a crític al costat d'Antoni Rovira i Virgili, que el 1924 l'havia convidat a formar part de la redacció —com a director de la secció de llibres— de la prestigiosa *Revista de Catalunya*. En les pàgines d'aquesta publicació, des del primer moment, s'imposà com a objectiu prioritari acostar la literatura a un públic en expansió. També havia col·laborat com a crític a *La Publicitat*, *La Nau*, *Mirador* i, des del 1930, a *La Rambla*, entre altres revistes i diaris del període d'entreguerres.

Guansé és un crític fonamental per a entendre la represa de la narrativa i la normalització del gènere novel·lístic des del 1924, ja que intervingué en la construcció del nou model de novel·la que s'oferí al públic català fins al 1939. El valor principal de l'aportació que féu a la crítica literària és la seva funció de nexa entre els anys anteriors a la guerra i els d'exili i dictadura. De fet, la seva divulgació reflexiva sobre l'art i la literatura en la dècada dels trenta continuà en els anys quaranta, cinquanta i seixanta, quan la seva obra crítica es transformà en altaveu de la literatura, la cultura i les idees que es produïen a l'exterior. Sobretot a través de les publicacions de l'exili, en especial *Germanor* (de Santiago de Xile, revista que dirigí entre 1945 i 1959), *Catalunya* (de Buenos Aires), *Resorgiment* (de Buenos Aires), *La Nostra Revista* i *Pont Blau* (totes dues de Mèxic).² Disposà, també, del suport de la informació generada pels seus nombrosos contactes epistolars amb escriptors residents tant a fora com a l'interior, fet que li permeté de crear un periodisme ben fonamentat i una crítica literària sempre actual.

² Vegeu, en l'annex, la relació de les principals col·laboracions de Domènec Guansé a les revistes publicades a l'exili.

Domènec Guansé es considerà un professional de les lletres i visqué tota la vida d'aquesta activitat, que enriquí en actualitzar-se constantment a còpia de lectures, en especial europees. Llevat del llibre *Notes sobre l'art d'escriure* —redactat a l'inici dels trenta per a la Col·lecció Popular Barcino—, que, a causa de la guerra, no arribà a publicar-se, no en dedicà cap altre a teoritzar de manera exclusiva sobre idees crítiques i estètiques. Tant la seva obra més coneguda, els *Retrats literaris*, publicada a Mèxic el 1947 i reeditada el 1966 a Barcelona amb el títol *Abans d'ara*, com els projectes diversos sobre els quals treballà a partir del 1963 en retornar, entronquen, tanmateix, amb la seva comprensió de la literatura i de la pàtria. Així i tot, allò que permet determinar el seu valuós corpus ideològic és el seguiment de la crítica periodística, que, ben mirat, no deixà mai de conrear i que prengué volada política en els articles d'exili que aquí presentem.

ELS ARTICLES POLÍTICS

Els articles que Guansé centra en temes polítics o sociopolítics, aplegats sota l'epígraf genèric de “L'esperit de Catalunya”, transcorren per tres línies generals que s'interconnecten: la responsabilitat o el compromís de l'escriptor esdevingut intel·lectual, és a dir, creador i suscitant d'opinió; el record i l'estudi valoratiu dels fets històrics recents i de les biografies de personatges destacats com a exemple per a decidir i treballar per Catalunya, i la voluntat d'establir relacions culturals fecundes entre la Catalunya interior i l'exiliada. De fet, totes les peces de la present antologia es mouen entre aquests tres eixos. En aquest sentit, algun article que per la seva temàtica s'inclou en l'apartat de la producció literària, resta comentat entre els polítics, atesa, també, la seva vinculació ideològica amb els que participen d'aquest àmbit. Aquest extrem demostra fins a quin punt la voluntat divulgativa de Guansé unia sovint en un sol redactat tot el seu camp d'interessos de cara a la col·lectivitat.

Entre març de 1939 i març de 1940, des de Roissy —o París—, Guansé publicà deu articles a *Catalunya. Revista d'Informació i Expansió Catalana* de Buenos Aires, set dels quals confegeixen la sèrie “La vida literària a/de Catalunya”, inici d'una crònica de l'exili col·lectiu. De profund valor històric, la sèrie concreta el seu desfici per donar testimoni del que viu i el seu deler periodístic i literari. Hi projecta la lluita per la pervivència de la cultura

catalana a l'exili i s'hi esforça per narrar vivament la història immediata, tonificar així l'actitud d'aquell grup d'intel·lectuals i mantenir la flama de la vida cultural catalana.

En el primer reportatge —redactat a Tolosa el febrer del 1939— descriu amb detall la fugida fins a Girona, Agullana i Perpinyà i s'interroga sobre una preocupació que esdevindrà el seu lema de treball en el futur: “serà exagerat de dir que tota la Catalunya intel·lectual es troba avui a l'exili? / I què serà de tots aquests escriptors?... Retornaran a poc a poc a Catalunya? Abandonaran els somnis i les plomes? Prosseguiran les seves tasques? Crearan una literatura de l'emigració, plena d'enyorament o d'esperança?... Una esperança certament acompanya molts en aquest exili: l'esperança de no deixar extingir l'esperit de Catalunya i de preparar-ne les futures albaides”. Aquest fou el neguit que motivà Guansé a l'exili i modelà la feina que hi dugué a terme. En el segon article inicia la descripció de l'activitat dels escriptors refugiats a Tolosa amb l'objectiu de donar suport a la col·lectivitat i endegar la lluita per la reconstrucció de la cultura catalana. És la mateixa intenció que canalitza les entrevistes als intel·lectuals que conviuen amb ell a la caserna dels *pompiers* de la ciutat occitana —Xavier Benguerel, Sebastià Gasch, Enric Cluselles, Pere Calders, Avel·lí Artís Gener, Cèsar August Jordana, Anna Murià, Joan Oliver, Alfons Maseras, Armand Obiols, Jaume Passarell, Ambrosi Carrion, Josep Navarro i Costabella, Ramon Vinyes, Josep Roure-Torent i d'altres— i que aporten el testimoni dels seus primers projectes i de la seva organització a l'exili.

A més de fer la crònica de l'activitat incipient dels companys escriptors i artistes a Tolosa i a Roissy, Guansé es dedicà també a donar notícia de les primeres fites politicoculturals aconseguides a l'exili —la represa de la *Revista de Catalunya* i el projecte de la Fundació Ramon Llull— i, sobretot, a donar arguments per a mantenir l'esperit de treball, especialment prop de l'activitat dels catalans d'Amèrica —on molts dels residents a Roissy tenien ja fits els ulls—, garantia que “la literatura catalana, el pensament català, no sofrirà un col·lapse total”. La seva actitud encoratjadora el porta a afirmar amb un cert valor profètic que, gràcies a aquesta infraestructura cultural dels centres catalans —“meravelloses illes catalanes oceans enllà”—, els escriptors exiliats “ens podem considerar més sortosos que els que s'han quedat a Catalunya”.

NOTA SOBRE ELS CRITERIS D'EDICIÓ

Les peces periodístiques d'aquesta antologia van ser publicades en les revistes de la diàspora catalana. La tria que n'hem fet parteix dels buidatges sistemàtics de les publicacions en què va col·laborar Domènec Guansé, sobretot als fons hemerogràfics del Pavelló de la República de la Universitat de Barcelona, la Biblioteca Nacional de Catalunya i la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona. Hem classificat els articles, ordenant-los cronològicament i indicant-ne la referència completa al final de cada text, en dues parts: d'una banda, els de temàtica historicopolítica, que hem agrupat sota l'epígraf "L'esperit de Catalunya", i, de l'altra, els de contingut literari, que hem classificat sota el títol de "Lletres exiliades". Com hem al·ludit en la presentació, les interconnexions entre tots dos apartats sovintegen, però pensem que aquesta classificació és operativa per emfasitzar la intensitat amb què Guansé abordà els dos grans eixos de la seva reflexió periodística: el debat ideològic sobre la nació i la seva consagració professional a la crítica literària. La nostra intervenció a l'hora d'editar els textos s'ha limitat a esmenar-ne els errors ortogràfics i alguns usos de relatius i règims preposicionals incorrectes. N'hem regularitzat també la puntuació, l'ús de majúscules i minúscules, la cursiva, les cometes, les badades tipogràfiques evidents i alguns noms propis estrangers, que hem transcrit d'acord amb les convencions actuals.

Els curadors

I. L'esperit de Catalunya

CATALUNYA A L'EXILI

El dia 22 sortíem de Barcelona. Sortíem invitats per la Conselleria de Cultura, amb altres intel·lectuals catalans, davant del perill de l'ocupació militar de la capital de Catalunya pels feixistes. Sortíem en un camió descobert. Gairebé ni havíem tingut temps d'acomiar-nos de ningú. Gairebé ni havíem tingut temps de fer el nostre equipatge. Qui en duia més, duia un parell de maletes de mà, tot el que del nostre passat, de les nostres vides de treball havíem pogut salvar de la catàstrofe.

El posat i les expressions de tots eren seriosos. En els que quedaven hi havia llàgrimes preses en tots els ulls. En els rostres dels que marxaven, tota mena de màscares: la del fals valor, la de la falsa audàcia, la del fals estoïcisme. El cronista procurava no perdre el somris agredolç, amb què fa temps que es defensa. La processó, però, anava en tots una mica per dintre. Tots sabíem prou què perdiem, en perdre per a nosaltres, Catalunya. Qui sap si en perdre-la una mica per a ella mateixa. Car en sortir-ne, no podíem deixar de pensar, una mica petulantment, que Catalunya sense tots aquells intel·lectuals, artistes i poetes que marxaven, quedaria una mica buida. Que era amb nosaltres que marxava l'esperit de Catalunya.

Un bombardeig va retrassar una mica la nostra sortida. Barcelona, bombardejada cada dues o tres hores, presentava en aquells moments un aspecte desolat, un aire de ciutat amenaçada: els comerços tancats, la poca gent que circulava, passant vora els

edificis, deturant-se angoixosament davant de les boques dels refugiats... Trista imatge per endur-nos-en d'ella vers l'exili!...

La carretera, en canvi, era un formigueig de vehicles: cotxes de luxe, alguns oficials, amb la banderola de la República o de Catalunya, autos desmanegats, camions carregats de persones i farcells, carros tirats per una cavalleria cansada. I, encara, peatons, molts peatons, amb llurs bagatges a l'esquena. De vegades, dones miserables, sense res més que el seu fillet apretat entre els braços. Era realment l'exili d'un poble, de tot un poble. Tot quant us diguin, tot quant hàgiu llegit en aquest aspecte és poc, tot és pàl·lid davant d'aquell exili voluntari en massa. Davant d'aquell exili provocat per una por potser exagerada, però irreprimible...

Sovint la carretera formava, en l'extensió de més d'un quilòmetre, una veritable caravana. I això ens feia mirar amb intranquil·litat el cel. Intranquil·litat ben justificable. L'aviació feixista n'era completament mestressa. De tant en tant, hi feia aparició, sense que res l'en destorbés. Les esquadretes de trimotors, escoltades d'avions de caça, hi avançaven lentes, majestoses, segures. Evolucionaven per damunt de la carretera, per damunt d'algun poblet proper. Una esgarrifança recorria, en aquells moments, la caravana. Molts saltaven dels camions i dels cotxes i corrien a escampar-se pels camps. Sonaven unes detonacions... Després es feia un silenci pregon, i altre cop la caravana empenia la marxa, lenta per la mateixa confusió de tants cotxes, vers l'exili.

En el mateix camió que nosaltres anaven Alfons Maseras, Ramon Vinyes, Sebastià Gasch, Pau Vila, Benguerel... Alguns anaven amb llurs mullers. Tots plegats enraonàvem ben poc. Tots contemplàvem només el cel o el paisatge. El paisatge de la terra o els paisatges interiors que tant s'hi confonien. Potser a tots ens començava a comprendre aquella mena d'enyorament que forma part del caràcter català: aquell enyorament que ens fa portar, anem on anem, la imatge idealitzada de Catalunya al nostre cor, com la d'una dona estimada amb més constància que fortuna.

El viatge fou lent. Era a mitja tarda que arribàvem a Girona. Girona amb els seus carrers estrets i costeruts havia esdevingut exigua per a aquella enorme caravana que intentava infiltrar-s'hi. Però amb tota aquella munió de gent bigarrada, feia molt dignament, amb la seva gran catedral i els seus palaus gòtics, d'efimera capital de la Catalunya actual, en el moment de la seva desaparici-

ció. Escriptors i artistes, polítics i funcionaris, tot el millor de la Catalunya actual, semblava haver-se donat cita en aquells carrers i places que havien perdut llur secular placidesa i encantament. Començàvem de trobar amics i coneguts que s'havien anticipat a la nostra sortida o que hi arribaven conjuntament: Rovira i Virgili, Serra-Hunter, Pous i Pagès, Carles Riba, Artís... Els uns es mostraven afectuosos, fins amb aquest excés d'afecte que ens infon una dissort comuna, altres distants, com persones que ja ho tenen tot solucionat i que no volen que ningú no els espatlli els plans.

Tota aquella gernació anava, però, sobretot, adelerada per resoldre el problema del moment: sopar, trobar estatge on passar la nit. Problema difícil! A moments, vam creure que la nit ens la caldria passar al ras. Finalment, vam ésser informats que a un poblet de vora Girona, Bescanó, on hi havia una casa-museu de la Generalitat, s'hi havien refugiat ja uns quants amics. Allí el cor va eixamplar-se'ns una mica. Hi havia un aire acollidor, familiar. Un sopar que fumejava, al punt, com si ens esperés... El pintor tarragoní Ignasi Mallol, que és un organitzador formidable, hi feia de geni tutelar. Diversos escriptors s'hi estatjaven: Josep Maria Capdevila, Muntanyà, Armand Obiols, Oliver, Trabal..., així com alguns alts funcionaris de la conselleria de Cultura, alguns professors il·lustres com la senyora Serra Baldó, Torres Ullastres. Allí, poc després de nosaltres, feia la seva arribada el mestre de tots, Pompeu Fabra, que ens havia d'acompanyar, amb tots els seus anys i el seu prestigi, vers l'exili...

Allí vam restar uns quants dies. Però Girona, Bescanó, anaven esdevenint perillosos. L'exèrcit feixista prosseguia la seva passejada militar per Catalunya. Els avions feien damunt de Girona, i més enllà de Girona, llurs incursions temibles. Ens resistíem a abandonar Catalunya, però calia seguir amunt fatalment. Una masia del poblet d'Agullana, situat al cor dels Pirineus, Mas Perxés, on era guardat bona part del tresor artístic de Catalunya, per salvar-lo dels bombardeigs, va ésser el nostre estatge en les darreres nits catalanes. Allí vam veure el conseller de Cultura, Pi i Sunyer. Allí el conseller ens parlà dels seus plans per a salvar la nostra cultura, per a mantenir-ne el caliu a través de l'exili.

Altrament, no hauríem pogut potser trobar un paisatge més representatiu ni més evocador per al nostre comiat de Catalu-

nya. Mas Perxés és enclavat en un bosc d'alzines centenàries, de troncs daurats, decorats per les heures, i les arrels negres i retorçades de les quals s'enfonsen en la terra rogenca que les nodreix, entre roques vellutades de moltes, tacades de cadmis i de grisos. Al fons nord, el paisatge és clos pels pics blancs i pelats dels Pirineus, amb llurs blancors de magnòlia, i vers el sud llueix, com un espill que vulgui emmirallar tanta beutat, la badia de Roses, saturada d'història i de llegenda.

Pocs dies després sortíem de Catalunya. A Perpinyà trobàvem encara altres escriptors, altres intel·lectuals catalans que hi havien arribat per diferents vies. Àngel Ferran, Joaquim Vila, Terrades... Si a tots aquests, i a altres que forçosament oblidem, hi afegim els noms dels que fa ja temps que havien sortit de Catalunya —els Carles Soldevila, els Sagarra, els Alexandre Plana, els Ventura Gassol—, serà exagerat de dir que tota la Catalunya intel·lectual es troba avui a l'exili?

I què serà de tots aquests escriptors? Retornaran a poc a poc a Catalunya? Abandonaran els somnis i les plomes? Prosseguiran les seves tasques? Crearan una literatura de l'emigració, plena d'enyorament o d'esperança?... Una esperança, certament, acompanya molts en aquest exili: l'esperança de no deixar extingir l'esperit de Catalunya i de preparar-ne les futures albaides.

Toulouse, febrer de 1939

“La vida literària a Catalunya. Catalunya a l'exili”,
Catalunya. Revista d'Informació i Expansió Catalana
[Buenos Aires], núm. 100 (març de 1939), p. 18 i 39.

ÍNDEX

Un periodista excepcional de l'exili català, <i>per Montserrat Corretger i Francesc Foguet</i>	5
Nota sobre els criteris d'edició	23
Bibliografia.....	25
Catalunya a l'exili	27
I. L'ESPERIT DE CATALUNYA	29
Catalunya a l'exili	30
Mas Perxés.....	34
Catalans a Tolosa	37
La fe en Catalunya	43
Al cor de París, Catalunya.....	46
Com viuen i moren els catalans	53
Polònia i Catalunya.....	57
Catalans d'Amèrica	60
<i>La velada en Benicarló</i>	63
Domènec Latorre, afusellat per català	66
La vida política de Lluís Companys.....	72
Una figura lamentable. L'últim rei d'Espanya	96

La proclamació de la República catalana	106
Grandesa i significació del 19 de juliol	111
Serà possible reconstruir Catalunya?	126
Com es viu actualment a Barcelona.....	132
A Catalunya. L'esperit de revolta creix	142
Observacions sense importància.....	147
La cultura en la Catalunya autònoma	152
Bagatel·les sobre l'optimisme.....	169
L'esmicolament del pensament català	174
Catalunya és Espanya?	181
És possible la restauració monàrquica?	191
Confessió d'un emigrat.....	197
Un llibre de José Antonio de Aguirre, president d'Euskadi.....	212
Consideracions sobre la política i els polítics.....	219
Senyals del temps	227
Encara no hi ha pau a Catalunya	234
Francesc Cambó.....	237
Al president del Centre Català de l'Havana. Carta oberta.....	242
Els darrers baluards.....	246
La constant inconstància catalana.....	250
Els catalans a l'exili. Esmenes a una conferència	262
Paraules a la joventut	265
Als quaranta anys de <i>Ressorgiment</i>	276
Fariseisme patriòtic	278
Sirenes del Manzanares	283
Possibles punts d'acord	289
Com cal anomenar els catalans, valencians i balears?	292
Una carta a Pere Foix.....	296

Índex 365

II. LLETRES EXILIADES.....	301
La tasca de la Institució de les Lletres Catalanes.....	302
El grup de Roissy-en-Brie	305
Dues visites	309
Alfons Maseras	312
<i>Sense retorn</i> , de Xavier Benguerel	314
Cartes de l'exili	318
<i>Lletres. Revista Literària Catalana</i>	322
Panorama de la literatura catalana	324
Carles Rahola.....	337
Situació de l'escriptor català.....	340
L'esperit dels Jocs Florals.....	346
Discurs als Jocs Florals de l'Alguer	348
ANNEX.....	351
Relació de les principals col·laboracions de Domènec Guansé a les revistes de l'exili	353

